
Sigmund Freud og Harald Schjelderup – synspunkter på telepati og parapsykologi

KRONIKK

ESPEN BJERKE

Email: voppmoss@online.no
Voksenpsykiatrisk poliklinikk
1502 Moss

Forfatteren tar for seg den fordomsfrie og til dels aksepterende holdningen som Sigmund Freud (1856 – 1939) og Harald Schjelderup (1895 – 1974), en av pionerene innen psykoanalysen i Norge, hadde til parapsykologiske fenomener, særlig telepati. Dette blir belyst med eksempler og utdrag fra deres forfatterskap. Det vises til at pionerenes interesse for og aksept av parapsykologiske fenomener som telepati og liknende i stor grad blir benektet eller neglisjert av etterkommerne.

Det er én side ved parapsykologiske fenomener som alltid har fascinert meg, nemlig vår tendens til å benekte slike fenomener eller å putte dem i en skuff for seg selv. I annen del av Arthur Koestlers (1905 – 83) selvbiografi (1) står det følgende: "I Princeton fant jeg i 1952 en gammel venn, nå avdøde Hans Reichenbach, en kjent matematiker og professor i filosofi ved California-universitetet. Jeg hadde ikke sett ham på tyve år. Han var blitt gammel og tunghørt, og istedenfor et moderne høreapparat brukte han en gammeldags høretrompet. Han spurte meg om hva jeg hadde interessert meg for i det siste, og jeg svarte at jeg var blitt interessert i Rhines arbeide om utenom-sanselige inntrykk. Han sa at dette bare var tøys, og jeg svarte at det trodde jeg ikke – den statistiske vurdering av eksperimentene synes iallfall å gi viktige resultater (det vil si: de lot til å bekrefte eksistensen av telepati og beslektede fenomener). Reichenbach smilte og spurte: "Hvem har kontrollert det statistiske materialet?". Jeg sa: "R. A. Fisher selv". (Fisher er en av de fremste nulevende eksperter i sannsynlighetsberegninger.) Reichenbach skrudde inn hørerøret: "Hvem, sa De?". Jeg skrek inn i røret: "Fisher! Selveste Fisher!". I samme øyeblikk foregikk det en merkelig forandring i Reichenbachs ansikt. Han ble blek, slapp røret og sa: "Hvis det er riktig, er det forferdelig, forferdelig. Det betyr det samme som at jeg må kassere

alt og begynne helt forfra igjen”. Med andre ord: hvis det finnes noe slikt som utenom-sanselige inntrykk, faller hele den materialistiske filosofis bygning i grus. Og for en yrkesfilosof vil det si det samme som at hele hans livsverk styrter sammen.”

Det er på mange måter nære forbindelser mellom psykoanalysen/dybdepsykologien og parapsykologien. For å belyse dette nærmere har jeg tatt for meg selve ”gründeren”, Sigmund Freud, og en av de fremste foregangsmennene innen psykoanalysen i Norge, Harald Schjelderup, og sett nærmere på deres forhold til parapsykologiske fenomener.

Sigmund Freud

Sigmund Freud (1856 – 1939) regnes som psykoanalysens grunnlegger (fig 1), og *Drømmetydningen* publisert i 1900 regnes som hans hovedverk (2). Ernest Jones (1879 – 1958) forteller i sin store Freud-biografi (3) at Freud hadde en spesiell sans for, og gjerne fortalte historier som handlet om underlige sammentreff, spådommer som gikk i oppfyllelse o.l. Når Jones protesterte på enkelte av disse historiene, svarte Freud med sitt favorittsitat: ”There are more things in heaven and earth than are dreamt of in your philosophy” (Shakespeare) (3; bd. III, side 408). Jones påpekte overfor Freud at dersom man kunne tro på mentale prosesser som fløt i luften, kunne man like godt fortsette til det å tro på engler. Freud svarte: ”Nettopp! Til og med Der liebe Gott.”

Freud mente at *telepati* antakelig representerte en kjerne av sannhet i dette feltet, som i neste omgang var blitt spunnet inn i en kokong av overtro. Han var også helt klar over at det å akseptere telepati var et skritt med store konsekvenser. Det ville bety å godta okkultistenes hovedpåstand: at mentale prosesser kan operere uavhengig av det fysiske legeme.

I Freuds krets rundt 1900 var både Wilhelm Fliess (1858 – 1928), Carl Gustav Jung (1875 – 1961) og Sándor Ferenczi (1873 – 1933) opptatt av parapsykologi. Jung hadde skrevet sitt doktorarbeid om okkulte opplevelers psykologi. Jones skriver tørt: ”Jung was steeped in various occult interests, and, as is well known, has remained so” (3; bd. III, side 410 – 11). Ferenczis interesse for emnet var også oppstått uavhengig av Freud; den første artikkel han fikk publisert, i 1899, handlet om det okkulte.

Publikasjoner om det okkulte

Det første Freud skrev omkring okkulte fenomener, i 1899, handlet om forvarselsdrømmer som går i oppfyllelse. Artikkelen ble først funnet og publisert etter hans død (4).

I første utgave av *Hverdagslivets psykopatologi* (1904) diskuterer Freud *overtro* (5). Han viser hvorledes ubevisste mentale prosesser kan projiseres, og at en intensjon som blir tilskrevet en ytre instans, i virkeligheten korresponderer med den aktuelle ubevisste prosess.

Neste gang slike temaer dukker opp i Freuds produksjon er i *Det uhyggelige*, som kom i tidsskriftet *Imago* rett etter krigen, i 1919 (6). Det uhyggelige kan f.eks., sier Freud, vekkes av en følelse av å bli forfulgt av uforklarlige gjentakende hendelser. Uten å nevne at eksemplet er tatt fra hans eget liv, siterer Freud et tilfelle der en mann blir

forfulgt av tallet 62. Dette viser seg ikke bare å være nummeret på hotellrommet, men også på togbilletten, gatenummeret han leter etter osv. En overtroisk person vil da begynne å tilskrive slike hendelser en uhyggelig betydning, f.eks. en forvarsel om den alder man skal dø.

Helt fra ca. 1900 hadde Freud vært plaget av det han selv kalte en overtroisk frykt for at han var forutbestemt til å dø i en alder av 61 – 62 år. Han refererte stadig til dette i sin korrespondanse. Da datoen var passert, bemerket han tørt til Ferenczi: ”Det viser hvor liten tiltro man kan ha til det overnaturlige” (3; bd. III, side 418).

Jones hevder at *Det uhyggelige* belyser viktige sider av Freuds personlighet. Han mener det kunne vært skrevet av en hvilken som helst rasjonalist med tilstrekkelig psykologisk innsikt, og at det viser Freuds kritiske evner i dette obskure feltet i en slags renkultur. Freud gir her lite rom for at det kunne være en kjerne av sannhet i de okkulte erfaringer som han diskuterer. Bare to år senere kommer det imidlertid et uttalt pendelsving i motsatt retning. Jones spekulerer i om ”denne underlige pendling” er korrelert med hans spesielle potensial når det gjelder fantasi og imaginative evner, som førte ham til å fremme hypoteser rundt menneskehetens dypeste problemer: dødens natur, konflikter mellom kjærlighet og hat, mellom de konstruktive og destruktive tendenser i livet.

Komitéen

Det neste arbeidet som er aktuelt i denne sammenheng er *Psykoanalyse og telepati*, som aldri ble publisert i Freuds levetid, men først kom i 1941 (7). Det ble forberedt i Bad-Gastein i august 1921 og lest for *Komitéen*, den indre krets av Freuds betrodde medarbeidere, i Harz i september. Han skal ha planlagt å legge dette frem under kongressen i Berlin 1922, men ble overtalt fra det av *Komitéen*. Freud hevder i denne artikkelen at en allianse mellom psykoanalytikere og okkultister kunne være meget fruktbringende, men han hadde også motforestillinger. De fleste okkultister, sier Freud, søker bare en bekreftelse på noe de allerede tror på, i siste instans med en religiøs tendens. På den annen side er psykoanalytikere fundamentalt ukorrigerbare materialister, selv om de ikke ønsker å frarøve emosjonelle og intellektuelle prosesser noen av deres ukjente særegenheter.

Freud beskriver så to tilfeller som har gjort inntrykk på ham. Han sier at hans holdning til begge er uvillig og ambivalent. Dette ble bl.a. demonstrert ved at han opprinnelig hadde tenkt å referere *tre* tilfeller for *Komitéen*, men at han, da han forlot Wien før sommerferien, ”glemte” å ta med notatene til det tredje tilfellet, og ikke kunne erindre detaljene. Han tolket selv dette som et symptom på sin egen indre motstand mot temaet.

Begge de to refererte tilfellene dreier seg om spådommer som *ikke* slår til, men som snarere ser ut til å avspeile tankelesning av pasientens hemmelige ønsker. Freud betoner at denne typen feilslåtte forutsigelser er spesielt velegnet materiale for å belyse telepatiske fenomener.

Jones forteller at *Komitéen* hørte på fremleggelsen under møtet i Harz med stor interesse. Ferenczi var allerede fullstendig sikker på realiteten i det telepatiske, og fant kasuistikkene og argumentene overbevisende. Max Eitington (1881 – 1943), Otto Rank

(1884 – 1939) og Hanns Sachs (1881 – 1947) var også ganske imponert, mens Karl Abraham (1877 – 1925) og Jones forholdt seg skeptiske. Jones forteller at Eitington lånte manuskriptet, og at Freud noen år senere bad om å få det tilbake, hvoretter Eitington forsikret at det hadde han allerede fått. ”Apparently it got mislaid,” skriver Jones (3; bd. III, side 424). Det ble altså først funnet igjen blant Freuds papirer etter hans død.

Figur 1 Sigmund Freud (1856 – 1939)

Etterkommernes ambivalens

I 1925 publiserte Freud *Drømmens okkulte betydning* i tidsskriftet *Imago* (8). Denne artikkelens videre skjebne er et fascinerende eksempel på Freuds og kanskje særlig etterkommernes ambivalens til telepatiske og andre okkulte fenomener. James Strachey, den engelske redaktøren av Freuds samlede verker, kommenterer: ”Det er liten tvil om at Freud aktet å ha den med i alle senere utgaver av *Drømmetydningen*, for stedet den var ment å stå – helt til slutt i boken – var tydelig markert i opptrykket av første utgave av samlede skrifter (*Gesammelte Schriften*) i 1925. Neste normale, ettbinds, utgave av *Drømmetydningen* (den 8.) kom i 1930. Den rommet alt det nye materialet fra 1925-utgaven unntatt denne påtenkte siste del. En umiddelbar konsekvens av dette var at den heller ikke kom med i den reviderte engelske oversettelsen i 1932. Den er heller ikke med i utgaven av *Drømmetydningen* som utgjør dobbeltbindet 2 – 3 i samlede verker (*Gesammelte Werke*) i 1942. Faktisk syntes den forfulgt av uhell, for den ble tilfeldigvis oversett da dens tur kom for innlemmelse på sin korrekte kronologiske plass i *Gesammelte Werke* 17 i 1948, og plass for den ble endelig funnet helt til slutt i *Gesammelte Werke* 1, siste bind i serien, som kom i 1952. Den tyske teksten hadde således vært ute av syne i over tyve år” (8; side 126).

Ernest Jones opponerer

En mulig forklaring på utelatelsen av kapitlet fra 8. utgave av *Drømmetydningen* er at Freuds tilsynelatende aksept av telepatien i det siste av disse essays hadde ført til sterke protester fra Ernest Jones. Han mente det ville skade psykoanalysens sak i vitenskapelige kretser, særlig i England. Ifølge Jones virket Freud uaffisert av protestene; men det er mulig at han allikevel tok dem til følge i den grad at han ikke inkluderte essayet i det mest berømte av alle sine verker.

I 1925 skriver Jones til de andre medlemmene av Komitéen: ”Jeg kan ikke dele Ferenczis optimisme når det gjelder telepati brukt som objektivt bevis på psykoanalysens antakelser. Tvert imot er, i England i det minste, en stor andel av opposisjonen mot psykoanalysen basert på den fiktive idé at psykoanalysen opererer med instanser (”psyken”) som antas å være uavhengig av kroppen. Fordommene mot telepati er også så store at enhver sammenblanding av de to områdene bare kan føre til én ting, nemlig en utsettelse av psykoanalysens utbredelse.” (3; bd. III, side 421)

I den videre korrespondanse mellom Freud, Jones og øvrige komitémedlemmer fastholder Freud at han må vise farger, og ønsker ikke å ta hensyn til skandalen dette måtte medføre. Jones skriver til Freud: ”I din private politiske oppfatning må du gjerne være *bolsjevik*, men du vil ikke fremme psykoanalysens sak ved å annonsere dette. Din artikkel om drømmens okkulte betydning syntes for meg å være både irrelevant og skadelig. Uansett ga den meg en ny og uventet erfaring her i livet, nemlig å lese en artikkel av deg uten et følelse av glede og samklang” (3; bd. III, side 423). Freud svarer tilbake til Jones at han ble meget lei seg over at hans ytringer om telepati skulle ha brakt ham ut i nye vanskeligheter, men at det var vanskelig å unngå å krenke engelsk sårbarhet. Han sier han nok en gang må gjenta sitt livs store eksperiment, nemlig å

hevde en overbevisning uten å ta hensyn til ekkoet fra den ytre verden. ”Når noen henviser til mitt syndefall, svar ham kaldt at konversjonen til telepati er min private affære, som min jødiskhet, min pasjon for røyking og mange andre ting, og at temaet telepati egentlig er fremmed for psykoanalysen” (3; bd. III, side 423 – 4).

Jones’ tørre kommentar: ”There was no more to be said.”

Harald Schjelderup

Harald Schjelderup ble født 21. mai 1895 som den yngste av ni søsken (fig 2). Broren Kristian gikk i farens fotspor og ble biskop, mens Harald Schjelderup ble professor i filosofi ved Universitetet i Oslo bare 27 år gammel. I 1928 ble filosofiprofessoratet endret til et professorat i psykologi, som han hadde inntil han gikk av for aldersgrensen i 1965. Han døde i 1974.

I begynnelsen av 1920-årene var han blitt kjent med psykoanalysen. Han reiste til Wien i 1925 og gikk i læreanalyse hos Eduard Hitschmann (1871 – 1957). Senere gikk han i korte læreanalyser hos Oskar Pfister (1873 – 1956) i Zürich og Harald Schultz-Hencke (1893 – 1953) i Berlin. Rundt midten av 1930-årene gikk han i sin fjerde læreanalyse hos Wilhelm Reich (1897 – 1957) i Oslo.

Ifølge Bjørn Killingmo (9) kom psykoanalysen til å prege Harald Schjelderups tenkning og arbeid langs tre hovedlinjer: Den ene dreide seg om å plassere psykoanalysen i systematisk sammenheng med resten av psykologien. Dette nedfelte seg bl.a. i hans lærebok i psykologi som kom i 1927 og senere i en rekke nye opplag.

Den andre hovedretningen dreide seg om kritisk etterprøving av de psykoanalytiske antakelser, bl.a. på bakgrunn av eget klinisk materiale. Dette kommer til uttrykk i hans psykoanalytiske hovedverk *Nevrosene og den nevrotiske karakter* (1940) og de to artiklene basert på etterundersøkelser av det samme pasientmaterialet som er omtalt i boken (10, 11).

Schjelderup introduserte en ny oppfatning av hvilke krefter som står mot hverandre i den nevrotiske *konflikt*. Han utdypet selve karakterbegrepet og plasserte den nevrotiske *karakter* systematisk i forhold til det nevrotiske *symptom*. Schjelderup gikk imot Freuds oppfatning av konfliktbegrepet og mente å kunne påvise konflikter av mer opprinnelig karakter enn ødipuskonflikten, det han kalte *banalkonflikter*. Med dette mente han bl.a. at enhver spontan aktivitetsimpuls som ble slått ned eller hemmet i sin utfoldelse, kunne inngå som part eller drivkraft i en nevrotisk konflikt. Han introduserte med dette et utvidet motivasjonsbegrep, som på mange måter er i tråd med mer moderne psykoanalytiske synsmåter.

Det skjulte menneske

Den tredje hovedretning, som særlig var fremtredende i den senere del av Schjelderups liv rommer, med Killingmos ord ”en utstrekning av læren om det ubevisste – via hypnose – ut over de kjente sansers virkeområde og over i parapsykologien”.

Killingmo understreker at alle de tre hovedlinjene i Schjelderups arbeid er underlagt én samlende hovedinteresse, nemlig menneskets *opplevelse* av virkeligheten.

I *Det skjulte menneske* (12), der den tredje hovedretning kommer sterkest til syne, er første del viet fenomener som er allment godtatt innenfor vanlig vitenskapelig psykologi. Annen del heter "På grensen av det ukjente" og har fire underkapitler: Fysiske fenomener og spøkelseshus, Spontane tilfeller av utenomsanselig kunnskap?, Mediumisme og utenomsanselig kunnskap og Eksperimentell parapsykologi. I denne andre delen går Schjelderup gjennom alle de mer kjente former for parapsykologi. Han siterer i innledningen fra formålsparagrafen for det engelske selskap for psykisk forskning: "å undersøke uten fordom eller forutfattet mening og i vitenskapelig ånd de evner hos mennesket, virkelige eller formentlige, som ikke synes å kunne forklares etter noen alminnelig anerkjent hypotese" (12; side 154).

Schjelderup viser til at Freud hadde en åpen holdning til de parapsykologiske eller *okkulte* fenomener, som Freud kaller det i tråd med kontinental tradisjon, og at han særlig interesserte seg for fenomenet *telepati*, dvs. overføring av inntrykk uavhengig av de kjente sanser. Schjelderup fastslår at hvis vi aksepterer parapsykologiske fenomener, kan de ikke innpasses i universets fysiske lover slik vi kjenner dem i dag. Han fastslår at telepatien ikke følger de lover som gjelder for vanlig, strålende energi. Hvis den beror på en form for fysisk energi, måtte det i tilfelle være en energi som er helt forskjellig fra de formene vi kjenner i dag og som vi bruker i radio og TV og andre former for langdistanseoverføring. Han siterer Pascal Jordan (1960): "Jeg mener (. . .) at vi én gang for alle må oppgi forsøket på å anbringe eller forklare eller henføre parapsykologiske fenomener innenfor den tredimensjonale ramme for vår virkelighet, slik vi spesielt forestiller oss den på grunnlag av vår fysikalske forskning. Jeg tror vi må tilegne oss en totalt forskjellig innstilling overfor slike fenomener" (12; side 265 – 6).

Figur 2 Harald Schjelderup (1895 – 1974)

Lunefulle fenomener

Schjelderup beskriver parapsykologiske fenomener som en annen måte å oppfatte på, som kan virke tilfeldig, lunefull og hensiktsløs. Det var på samme måte, sier han, for 2 500 år siden, da den greske filosof Thales grublet over den tilsynelatende tilfeldighet i at et ravstykke som ble gnidd noen ganger tiltrakk en dundott, andre ganger ikke. Han

siterer den engelske filosof C. D. Broad: ”Sett at rav og magnetisk jernmalm hadde vært ytterst sjeldne og ikke alminnelig kjent, da ville det kanskje bare blitt bygget opp en helt mekanisk naturvitenskap og teknikk, uten at man visste noe om de elektromagnetiske fenomenene. Og allikevel ville elektromagnetismens ”paramekaniske” verden hele tiden ha vært der og virket, uten at vitenskapen hadde noen anelse om den, eller i hvert fall ikke brydde seg om de spredte fenomener som ble berettet av enkelte outsiders” (12; side 267).

Schjelderup antyder at det er noe slikt vi i virkeligheten har gjort i psykologien. At kanskje den vanlige psykologiske vitenskap hittil er blitt bygd opp uten kjennskap til en helt vesentlig side av den sjelelige virkelighet. At på samme måte som de tilsynelatende lunefulle fenomener Thales iakttok, de ”kaprisiøse” paranormale fenomener kanskje er glimt fra dypereliggende sjelelige krefter.

Schjelderups posisjon i forhold til parapsykologien kan oppsummeres med følgende sitat fra *Det skjulte menneske* : ”Mennesket er noe mer enn det bevisste og førbevisste pluss driftene pluss det fortrenge: Det har mulighet for kontakt med et virkelighetsområde som har en helt annen relasjon til rom og tid enn vår sanseerfaringsverden. De to virkelighetsområder ”berører” hverandre i det levende menneske, kanskje i alt liv” (12; side 267).

Diskusjon

Sigmund Freud og Harald Schjelderup har flere interessante fellestrekk: Begge var naturvitenskapelig skolerte, og hadde gått en ”streng” skole hva gjelder krav til bevisførsel og resonnement. Begge var også bredt filosofisk og kulturelt orientert, med tilfang langt ut over ”mainstream” psykoanalyse. Begge begynte å interessere seg for parapsykologien relativt sent i livet (enten som uttrykk for akkumulert visdom, begynnende senium eller at de ikke lenger fryktet karrieremessige tilbakeslag ved å ”tone flagg”). Endelig er det et fellestrekk at både Freuds og Schjelderups biografer i høy grad velger å ignorere eller nedtone interessen for parapsykologi og det som er nedfelt i de skriftlige arbeidene rundt dette. Når det gjelder Freud er det nevnt eksempler på dette i det foregående. I *Harald Schjelderup – en pionér* av Peter Andreas Holter, som er en 20-siders kortbiografi over Harald Schjelderup, vies to linjer til Schjelderups forhold til parapsykologien (13).

Det er mange holdepunkter, både vitenskapelige og anekdotiske, for at telepati er en realitet. Hva kommer det da av at så mange av oss stiller oss skeptiske, avvisende eller uinteressert til fenomenet? Trolig dreier det seg dels om et intellektuelt ubehag (det passer ikke inn i ”skjemaet”), dels om et mer eksistensielt ubehag – at grunnen svikter, noe med ”de 70 000 favners dyp”. Holdningen til fenomenene blir ofte forsvarspreget: irritasjon, benekting, rasjonalisering, isolering.

Arthur Koestler, som ble sitert innledningsvis, har i en annen bok forsøkt å sammenfatte nyere forskning og synspunkter på parapsykologiske fenomener (14), som bl.a. forsøker å innpasse telepati i en større sammenheng, knyttet til kausalitet, serialitet og synkronisitet. Han viser bl.a. til Arthur Schopenhauer (1788 – 1860) som hadde en avgjørende innflytelse både på Freud og Jung og som hevdet at fysikalsk kausalitet bare er den ene av de makter som behersker verden. Den andre er av metafysisk art, en slags universalbevissthet som forholder seg til den individuelle bevissthet som den

våkne tilstand til drømmen. Koestler, som er en mester i å popularisere kompliserte problemstillinger og saksforhold, gir med denne boken et viktig bidrag når det gjelder å forstå parapsykologiske fenomener, eller kanskje snarere å løfte det okkulte opp på et høyere nivå. Det vil i denne sammenheng føre for langt å forsøke å referere Koestlers synspunkter; den interesserte leser henvises i stedet til å lese den selv!

Inntil videre får vi istemme den norske tenker og filosof Fredrik Stabels parafrase over det tidligere nevnte Shakespeare-sitat: ”Det er mer mellom himmel og jord enn de fleste andre steder” (15).

LITTERATUR

1. Koestler A. Den usynlige skrift. Oslo: Gyldendal, 1964.
2. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 4 og 5. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
3. Jones E. Sigmund Freud: life and work. Bd. I-III. London: Hogarth Press, 1954 – 57.
4. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 5. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
5. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 6. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
6. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 17. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
7. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 18. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
8. Strachey J, red. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Bd. 19. London: Hogarth Press, 1953 – 74.
9. Schjelderup H. Nevrosene og den nevrotiske karakter. Det Blå Bibliotek (Nytgivelse m/forord av Bjørn Killingmo). Oslo: Universitetsforlaget, 1988.
10. Schjelderup H. Lasting effects of psychoanalytic treatment. *Psychiatry* 1955; 18: 109 – 33.
11. Schjelderup H. Personality-changing processes of psychoanalytic treatment. *Nord Psykol* 1956; 8: 47 – 64.
12. Schjelderup H. Det skjulte menneske. Oslo: Cappelen, 1969.
13. Holter PA, Magnussen S, Sandsberg S, red. Norsk psykologi i 50 år. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
14. Koestler A. The roots of coincidence. London: 1972. (I norsk utgave: Tilfeldighetens røtter. Oslo: Hilt&Hansteen. Trykningsår ikke oppgitt).
15. Solstad A, red. Festskrift til Fredrik Stabel. Fornuften er en ensom ting. Oslo: Gyldendal 1984: 77.

Publisert: 10. desember 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 16. juli 2026.